

OBEČNÉ

Martin HURBANIČ, *Posledná vojna antiky. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach*, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2009 (= Byzantinoslovaca, Monographiae I)

377 s., ISBN 978-80-7165-779-8

Martin HURBANIČ, *História a mýtus. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v legendách*, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2010 (= Byzantinoslovaca, Monographiae II)

175 s., ISBN 978-80-7165-780-4

V prvních polovinách sedmého století procházela byzantská říše složitým obdobím. Náboženská nejednotnost, christologické spory a boje o trůn komplikovaly vnitřní politiku, vnější nepřátelé říše naopak nutili byzantského císaře bojovat současně na několika frontách, na což nezbyval ve státní pokladnici dostatek finančních prostředků. Doba vlády císaře Heraclia (610–641) je mimoto, a jistě ne neprávem, považována za jednu ze zlomových etap v procesu přerodu antické velmoci ve velmoc středověkou, kdy se postupně utváří základy byzantské identity. V tomto procesu sehrálo v historické tradici velmi důležitou roli i deset dní na přelomu července a srpna roku 626, kdy avarské multietnické vojsko za pasivního dohledu Peršanů doráželo na Theodosiánské hrady. Pro historika se nabízí více možností, jak naložit s jedinečnou a pozoruhodnou událostí, která zanechala nesmazatelný otisk v tradici. Ta ji s odstupem generací proměňuje v určitý druh mýtu a legendy, které se stávají neoddelitelnou součástí historického vědomí, sdíleného konkrétní skupinou recipientů.

O zpětnou rekonstrukci jak tohoto procesu, tak i události samé, se ve dvou krátce po sobě vydaných monografiích pozoruhodným způsobem pokouší bratislavský byzantolog Martin Hurbanič. Nebylo by však správné vtěsnat jeho

dvě díla do omezujícího označení rekonstrukce události a následné tradice. Obě práce totiž nabízejí čtenáři mnohem širší spektrum problémových okruhů, z nichž některé jsou velmi pečlivě a s patričnou erudicí zodpovězeny, jiné, vymykající se mírně z primárního zaměření práce, naopak podněcují, ba přímo vybízejí k dalšímu studiu a kladení otázek.

Posledná vojna antiky se svým zaměřením blíží výše naznačenému procesu rekonstrukce události, chápané však v širším slova smyslu. Neznamená to, že by čtenář zůstal ochuzen o napínavý příběh obléhání den po dni nebo o pomyslnou špetku strachu – když ne o osud hlavního města na Bosporu, tak alespoň o slaběji opevněnou městskou čtvrť Blacherny, kde se odehrál poslední zoufalý pokus Slovanů o obeplutí hradeb. Autor však nabízí mnohem více. Celý příběh se odehrává v předem načrtnutém rámci posledního válečného střetnutí dvou tradičních rivalů a antických supervelmocí, Říma a Persie. Zápas nabírá na obou stranách v sedmém století na intenzitě, přičemž nechybí ani náboženský rozměr, jak dosvědčuje dobytí Jeruzaléma Peršany (614) i následné zničení svatyně perského kultu, v jejímž centru hořel posvátný oheň Adhur Gushšnasp. Ostatně není jisté náhoda, že již Vilém z Tyru, jeden z nejvýznamnějších kronikářů latinského Východu v době kruciátů, viděl v Heracliovi prvního křížáka.

Pohled slovenského byzantologa však není zaměřen pouze na východ od dnešního Cařihradu. Všimá si i neutěšeného stavu v balkánských provinciích, kde postupně utichal život dříve kvetoucích urbánních center antické civilizace. Zde musela Byzanc vzdorovat nejen avarskému kaganátu, kterému platila pravidelný tribut, ale také čelit útokům Slovanů a dalších etnik, která volně překračovala hranici kopírující tok Dunaje, jejíž obrana pro byzantské císaře již nadále nebyla možná. Nedostatek písemných pramenů k této oblasti vyvažuje Hurbanič diskuzí závěrů archeologického bádání, vždy však poukazuje na nesnadné spojování určitého okruhu nálezů s konkrétními událostmi nebo etniky. Stranou hodnocení nezůstává ani výstroj a výzbroj všech zúčastněných vojsk. Zčásti velmi detailně jsou diskutovány jednotlivé obléhací stroje a pomocné prostředky při obléhání. Velmi cenné jsou obzvláště poznámky k jednotlivým pojmům, jejichž výklad nebo vůbec překlad se pro změněný kontext stává předmětem vědecké

diskuze, zohledněné ve vhodném rozsahu v poznámkovém aparátu. Uvědomíme-li si, že byzantská tradice k nám promlouvá přinejlepším v řečtině, a navíc jde o prameny vzniklé v kontaktní zóně několika kulturně odlišných oblastí, lze podobné poznámky obzvláště ocenit. Autor se suverénně pohybuje i v prostoru někdejší císařské metropole. Výklad doprovázejí přehledné ilustrace a mapové přílohy, které slouží čtenáři coby vhodný nástroj při orientaci v Konstantinopoli (nejen) sedmého století.

Katastrofy avarského multietnického vojska se s odchodem posledních avarských, případně gepidských, slovanských nebo bulharských vojáků začala zmocňovat historická, legendární a liturgická tradice. Právě přechod příběhu před Konstantinopolí v roce 626 do historické tradice je jedním z témat knihy *História a mýtus*, jež volně navazuje a dále rozvíjí některé myšlenky, naznačené již v předešlé publikaci. Událost, doplněná v závěrečných dvou dodatcích o zhodnocení pramenů a stavu bádání, dostává další, tentokrát nadčasovější rozměr. Stává se součástí písemné tradice, která velmi úzce souvisí se způsobem, jak začíná být vnímána Konstantinopol v byzantské společnosti. Theodoros Synkellos, jeden ze současníků avarského obléhání, ale také dobytí Jeruzaléma Peršany v roce 614, konstatuje ve svém kázání zrod nového Jeruzaléma, tentokrát na Bosporu. Pro něj představoval útok na Konstantinopol začátek konce tohoto světa. Využívá při této aktualizaci především knihy Zjevení a starozákonních proroků, navíc vědomě staví na protikladu k židovské tradici.

Stranou nezůstává ani textologický rozbor utváření Akathistu, nejrozšířenějšího mariánského hymnu východních církví, který zazníval i dlouho poté, co dělostřelectvo Mehmeda II. v roce 1453 vážně poškodilo hradby Konstantinopole a ukončilo existenci byzantské říše. Ikonografie fresek z výzdoby některých balkánských kostelů svědčí rovněž ve prospěch významu avarského útoku na Konstantinopol. Zajímavost nepostrádají ani obecnější úvahy, ovšem pevně ukotvené v byzantské písemné tradici, věnované nadpřirozeným ochráncům města a ochranné roli Bohorodičky a jejích ikon. Pozoruhodná je i úvaha vysvětlující víru v zásah nadpřirozených ochránců, později takřka výlučně Bohorodičky, nepřítomností císaře v hlavním městě v době obléhání a obecně panujícími apokalyptickými náladami. Slovy autora, kterými zakončil velmi

povedený byzantologický diptych, tradice vítězí nad historií a příběh zachycený v legendě se stává věčným.

JIŘÍ KNAP

Wilken ENGELBRECHT, *Plurima sub falso tegmine vera latent. Recepte římských spisovatelů ve školském prostředí renesance dvanáctého století*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009

234 s., ISBN 978-80-244-2351-7

Zatímco tzv. renesance doby karolinské a otonské a s nimi spojené studium římských autorů byly zaměřeny výhradně prakticky a jejich cílem byla snaha obnovit čistotu latinského jazyka jako dorozumívacího a jednotícího prostředku v rozsáhlých říšských oblastech, objevuje se ve 12. století fenomén zcela nový. Antická literatura je sice stále recipována jako učební látka rozvíjejícího se školství, nicméně se zároveň stává vzorem pro vlastní autorskou tvorbu jak po stránce formální, tak obsahové, vzniká zábavná literatura a první didaktické spisy, které se snaží staré školní autory předstihnout.

Právě toto dynamické období se stalo námětem anotované knihy, jež se skládá celkem ze čtyř velkých kapitol. První se zabývá vznikem školského kurikula a podává přehled vývoje povinné četby ve školském prostředí od konce antiky až do 14. století, následující pojednává komentáře římských autorů určených pro školskou výuku a jejich typologii. Třetí kapitola je věnována jednomu z hlavních center studia římské literatury, tzv. Orleánské škole a jejím hlavním představitelům, poslední pak probírá na základě rozboru několika slavných básníků této doby vliv školské receptce na autorskou literaturu 12. století. Tematické rozvržení práce je tedy promyšleno logicky, nicméně jeho realizace není vždy zcela dokonalá.

Zatímco poslední tři kapitoly vymezené koncepcí odpovídají (především kapitola třetí a čtvrtá je založena na vlastních výzkumech autora a jeho práci s primárními prameny a shrnuje dlouholeté dosavadní výzkumy především z francouzské a anglické literatury k tématu), působí první kapitola poněkud nesourodě. O vývoji školského kurikula, resp. o jeho konkrétním obsahu, se dovidáme na několika